

MODELARE ȘI RE-MODELARE IDENTITARĂ A ROMÂNILOR DOBROGENI LA FINAL DE SECOL AL XIX-LEA. ARGUMENTE DIN RĂSPUNSURILE LA „CHESTIONARUL HAȘDEU” ȘI „CHESTIONARELE DENSUȘIANU”

Rezumat: La sfârșitul secolului al XIX-lea, Dobrogea se prezintă ca un conglomerat de etnii, credințe și obiceiuri de viață. Românii dobrogeni, fie că este vorba despre aceia care au locuit de secole în acest spațiu, ori de coloniștii originari din toate provinciile istorice, dau naștere unor structuri demografice al căror specific este evidențiat de „Chestionarul Hașdeu”, din anii 1884-1885 și, la zece ani distanță, prin intermediul „Chestionarelor Densușianu”, în anii 1893 și 1897. În esență, atât B.P. Hașdeu, cât și Nicolae Densușianu erau preocupați de punerea în lumină a elementelor lingvistice, folclorice, etnografice și culturale specifice fiecărei provincii istorice, în acest caz, cu referire la Dobrogea, cu o încercare de identificare a vechimii de circulație orală în teritoriile românești a unor mituri și legende istorice care să ateste evenimentele de început ale istoriei neamului.

Cuvinte-cheie: Dobrogea, comunități etnice, chestionar, folclor, etnografie.

În cele ce urmează, vom apela la două surse documentare de maximă importanță în ceea ce privește evoluția demografică a Dobrogei, la final de secol al XIX-lea. Este vorba despre *Chestionarul Hașdeu*, aplicat se savantul român pe întreg teritoriul românesc, în perioada 1884-1885 și la care a primit răspunsuri din 31 de localități dobrogene, și, respectiv *Chestionarele Densușianu*, care au fost expediate către învățători, prin intermediul revizorilor școlari, în 1893 și 1897.

În esență, atât B.P. Hașdeu, cât și Nicolae Densușianu erau preocupați de punerea în lumină a elementelor lingvistice, folclorice, etnografice și culturale specifice fiecărei provincii istorice, cu o încercare de identificare a vechimii de circulație orală în teritoriile românești a unor mituri și legende istorice, care să ateste momentele de început ale istoriei neamului.

Cu certitudine, demersurile celor doi cărturari erau ambițioase, în contextul în care acestea implicau obținerea de răspunsuri foarte variate și de o anume complexitate, și se bazau într-o mare măsură pe colaborarea cu

* Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman” Constanța, corinaapostoleanu27@gmail.com.

învățătorii, prin intermediul revizorilor școlari. Spațiul dobrogean avea, și din acest punct de vedere, o situație particulară: unele dintre localitățile cu populație românească erau destul de recent înființate, comparativ cu momentul aplicării chestionarelor, și mai mult decât atât, învățătorii erau și ei nou veniți, din aproape toate provinciile istorice românești, de unde erau originari sau unde terminaseră școli pedagogice.

Cei zece ani dintre seriile de chestionare arată o anume stabilizare a populației românești și o cristalizare a noilor structuri demografice.

Istoricul Gheorghe Dumitrașcu a gândit un valoros proiect publicistic în privința acestor chestionare, din vremea în care a pornit studierea și copierea răspunsurilor din caietele-manuscris, aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

Apariția, în anul 2010, a volumului „Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu” (co-autori Liliana Lazia, Gheorghe Dumitrașcu) a oferit, pentru prima dată, argumente istorice, lingvistice, etnografice, folclorice reunite, astfel că „tabloul” de final de secol al XIX-lea al provinciei dintre Dunăre și Mare a putut fi conturat în tușe mai clare. După cum este cunoscut, Hașdeu era preocupat de ideea de exhaustivitate, în toate studiile și cercetările pe care le-a elaborat. Chestionarul din 1884 fusese precedat de un altul, cu specific juridic, mult mai devreme, în 1878, cu 400 de întrebări ce vizau și satul, casa, obiceiurile, dreptul de proprietate în sat, învoielile agricole, familia, obiceiuri legate de naștere, moarte, căsătorie, folclor etc. Nu vorbim în acel an de răspunsuri din teritoriul dobrogean. În 1884, Hașdeu reface traseul comparatist de data aceasta, cu accent pe lingvistică și etnopsihologie. Numărul de întrebări este mai mic, 206, în comparație cu proiectul anterior. Savantul dovedește că evoluția gândirii populare constituie un element de maximă importanță pentru „explicarea” evoluției provinciilor istorice din variate puncte de vedere. Pentru Dobrogea, a cărei metamorfoză a continuat, de-a lungul secolelor, și mai ales, după 1878, materialul extras din răspunsurile la „Chestionar” aduce o multitudine de argumente, fie ale continuității elementului românesc în acest spațiu, fie a felului în care s-au conturat noile realități demografice din așezările care se populau în această perioadă.

Hașdeu a primit răspunsuri din 12 localități de pe teritoriul județului Constanța (inclusive plasa Silistra-Nouă, conform organizării administrativ-teritoriale de al acel moment, și respectiv 19 localități, de pe teritoriul actualului județ, Tulcea. Numele învățătorilor care dau răspunsurile coroborate cu localitățile, permit identificarea și a unui număr din școlile românești existente. Așa după cum arătam, dascălii veneau din Basarabia, Moldova ori Transilvania, și fără a avea vreun argument suficient de bine demonstrat, considerăm că era aproape imposibil să nu fi avut o oarecare „influență” în formularea răspunsurilor, fără a ne gândi la denaturarea efectivă a acestora.

Nu vom insista aici asupra intenției lui Hașdeu, de a lăsa în cultura română un dicționar de dimensiuni excepționale, „*Etymologicum Magnum Romaniae*”, lucrare neterminată, care trebuia să se bazeze și pe chestionare. Ancheta, ca metodă de lucru, așa cum o concepea savantul roman, trebuia să răspundă unor cerințe legate de așezări și populație, care să completeze cifrele furnizate de statistici. Astfel că în lucrarea *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, apărută la Tipografia „Română B. Silbermann”, 1882, I. A. Nazarettean indică 34.840 români în județul Tulcea și 14884 în județul Constanța. Împreună cu aceștia sunt menționați : bulgari, 8429, în județul Constanța și 21920 în județul Tulcea; turci, 14947, în județul Constanța și 930 în județul Tulcea; tătari, 22584 în județul Constanța și 8530 în județul Tulcea; ruși, 332, în județul Constanța și 16336, în județul Tulcea; evrei, 468 în județul Constanța și 2405 în județul Tulcea. Vorbim despre o populație destul de rarefiată la momentul respectiv, ca urmare a numeroaselor confruntări armate, și chiar a unor epidemii greu de controlat cu mijloacele sanitare existente. Recunoscutul mozaic etnic își spune cuvântul și generează modele de conviețuire care se regăsesc și în prezent. Gheorghe Dumitrașcu afirma că problema populației Dobrogei nu trebuia privită doar cantitativ, trebuie luate în considerare și instituțiile reprezentative, precum școala și biserica¹.

Cele 11 localități din județul Constanța la care am făcut referire în cele de mai sus erau: Aliman, Beilic, Ciobanu (cu denumirea Groapa Ciobanului, în unele surse), Gârliciu, Mârleanu, Oltina, Parachioi (azi Băneasa), Rasova, Satu Nou (Plasa Silistra Nouă), Topalu și Urumbei (azi Luminița, altă denumire veche Regina Elisabeta). Din județul Tulcea: Caramanchioi (azi Sălcioara, alte denumiri vechi Vintilă Brătianu, 6 Martie), Cârjelari, Enisala, Garvănu, Hagighiol, Isaccea, Luncavița, Greci, Morughiol (Murighiol), Niculițel, Pecineaga, Sarighiol, Sarisansuf, Satu Nou, plasa Sulina, Satu Nou de Măcin, Somova, Turcoaia, Văcăreni, Congazul (azi Rândunica).

Una dintre chestiunile rămase în dezbatere este legată de inexistența răspunsurilor din localitățile dobrogene cu populație românească stabilă și numeroasă, așa cum o demonstrează și hărțile medievale, dar și mărturiile călătorilor. În aceeași măsură, numărul mai mare de localități din județul Tulcea, în comparație cu județul Constanța, este în mod firesc, rezultatul unei concentrări de populație românească în ariile respective.

Învățătorii au preluat și notat răspunsurile care făceau apel deopotrivă la cunoștințele directe ale locuitorilor, dar și la episoadele legendare, conservate de memoria colectivă.

În cele ce urmează, analiza datelor din câteva așezări dobrogene va ilustra modul în care întâlnirea mai multor grupuri de populație românească originare din celelate provincii istorice vor da naștere, în congruență cu

¹ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu”*, Editura „Ex Ponto”, Constanța, 2010, p. 39.

localnicii deja existenți, unui nou model de conviețuire, specific Dobrogei, în perioada aplicării „Chestionarului Hașdeu”.

Parachioi² (Băneasa), veche așezare românească menționată de călătorii străini³ de pe la mijlocul secolului al XVI-lea, prezintă datele unor influențe multiple, datorate cojenilor⁴, locuitori stabili, cărora li s-au alăturat, prin colonizare, moldoveni și olteni. „Mozaicul” este demonstrat de variatele regionalisme consemnate de învățător⁵, astfel că localitatea devine unul dintre exemplele tipice de re-modelare identitară în spațiul dobrogean.

Liliana Lazia consideră că „elementele de vestimentație (118), de hrană (120) sau de folclor (129, 131)”, care sunt regionalisme din spații geografice românești diferite, participă la definirea noilor obișnuințe lingvistice⁶. Aceștia li se adaugă și influența limbii turce, după cum afirmă respondenții: de exemplu, la întrebarea nr 149, „Ce povestește poporul despre Strigoii sau Strigoie și despre Stafie, și prin ce se deosebesc aceste ființe unele de altele?”⁷, la final se spune: „Alta nimicu nu povestește despre strigoi. Despre stafie, nu povestește nimicu. O numesc turcește tâlăsâmu (umbră)⁸”. La întrebarea nr 56, „Cari sunt numirile cele mai neobiciunute pe aiuri ale arborilor sălbateci. Stejar, fag, ulm, mestecăn, anin, brad etc?”⁹, răspunsul este „Poporul de aici deosebește tri feluri de stejari și le pronunță turcește și anume: la stejaru roșu (Cădălu-pelitu), la stejaru albu (Gheru-pelitu), la stejaru negru (Carapelitu)¹⁰”.

La Ciobanu, învățătorul Ghe. A. Eftușescu, originar din Basarabia¹¹ și absolvent al Școlii Normale de la Iași, se număra printre primii intelectuali sosiți în Dobrogea, în 1879 și are cunoștințe temeinice din domeniile de interes ale „Chestionarului”: lingvistică, etnografie, folclor. Notează răspunsurile cu acribie, detaliază explicarea unor termeni referitori la costumele populare, unelte, obiceiuri etc, astfel încât pot fi identificate cu ușurință influențe ale

² Parachioi (*Paraköy*) – „Satul cu bani”, în traducere din limba turcă; loc de întâlnire a negustorilor care treceau în stânga Dunării și vad comercial. O parte din etnicii turci, destul de numeroși, care locuiau în Parachioi au plecat în Turcia sau în alte sate, după 1877.

³ Zona „compact românească” de la Dunăre includea, de exemplu, 80 de familii românești la Oltina, Satu Nou, 20 de familii, Beilic (Viile), 73 de familii, Cuzgun (Ion Corvin), 15 familii, Parachioi (Băneasa), 15 familii.

⁴ *cojan* - locuitor de la câmpie, în grai muntenesc

⁵ Este vorba despre Ion Negrescu, absolvent al Școlii Normale de la Iași în 1872.

⁶ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit.*, p. 461.

⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁸ *Ibidem*, p. 153.

⁹ *Ibidem*, p. 126.

¹⁰ *Ibidem*, p. 148.

¹¹ Alexandru Roșioru, Aura-Ana Roșioru, *Viața și istoria locuitorilor din Ciobanu și Miorița, Județul Constanța. Monografie*, Editura „Ex Ponto”, Constanța, 2006, p. 163.

graiului moldovenesc¹². Întrebarea nr. 65, „Cari sunt metaforele, figurele sau asemănările luate de popor din lumea vegetală, adecă ce fel de lucruri sau însușiri se asemează cu arbprul cutare, cu floarea cutare, cu buruiana cutare?”¹³ primește un răspuns al cărui vocabular este în cea mai mare folosit și în prezent. Se reține plasticitatea metaforelor: „Metaforele luate de popor din lumea vegetală sunt omul înalt ¹⁴îl aseamăna cu bradul, frundza de mur și chiar fructul îl aseamăna cu frunza viei și cu strugurii; dupe formă, frunza nucului o aseamăna cu limba omului, tufele de porumbele le aseamăna cu prunele, atât în frundze de lemn, cât și în fructe. O buruiană o numesc tâta vacei, având asemănare la foi cu ugerul vacei și este întrebuințată la spălatul oalelor, spre a face smântâna groasă și grasă. O altă buruiană numită perii barbei caprei, și cotorul curățindu-l de pelița verde îl mănâncă.¹⁵”

În comuna Urumbi (azi Luminița), consemnează răspunsurile Gheorghe Adam¹⁶. Ne oprim la două dintre acestea: Nr 118: „Cari sunt pe acolo, una câte una, numirile hainelor la săteni, fie bărbătesci, fie femeiesci?”¹⁷ și răspunsul: „Numirea hainelor aparte atât la cele bărbătești cât și la cele femeiesci sunt: cămeșa, ismene, flanelă, zăbun, ghebă, cojocu, peptaru (bontă), ilicu, cioreci, opinici, nojite, tărtăni, ciorapi, șalvari (poturi), dernei, căciulă, pălărie, fesu, cealma. Le femei: rochie sau androcu, ghetete sau cipici, papuci (lătrari, călcați), zavelcă, catrință, foră, șorțu, pestelcă, ie (camașă), tulpan, maramă, basma, tistimelu, conciu, cercu, fesu, probodă, căifă, baeri și călțuni.¹⁸” Se identifică ușor influențe ale graiurilor moldovenesc, muntenesc, cât și împrumuturi din limba turcă, cât și din rusă și bulgară.

Unul dintre miturile fundamentale ale românilor, Sburătorul, nominalizat la întrebarea nr 156, „Ce povestece poporul despre Sburător și cum îl mai numesce?”¹⁹, beneficiază de un răspuns foarte bine conturat, de largă circulație națională: „Poporul povestește despre Sburător că provine din amour și noaptea vine pe coșu în forma unui sulu colorat în roșu și intră în casă la acea persoană unde o muncește toată noaptea și înaintea cântărei cocoșilor dispăre. Dimineața când se scoală se vede tare obosit și palid iar pe corp se observă niște vânătăi în diferite mărimi până la pesa de 5 lei. Mai credo că dacă ar sci ceasul când vine și altă persoană din casă va astupa toate ușile ferestrele și toate găurile, coșu, spre anu străbate aerul și în timpul

¹² Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit*, p. 462.

¹³ *Ibidem*, p. 126

¹⁴ Sublinierile aparțin învățătorului Ghe. A. Eftușescu. Gheorghe Dumitrașcu afirma că se distinge prin multitudinea de sublinieri ale unor cuvinte, în comparație cu ceilalți respondenți.

¹⁵ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit*, p. 161.

¹⁶ Gheorghe Adam era absolvent al Seminarului de la Socola (Iași), în 1880 și venise la Urumbi în 1889.

¹⁷ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit*, p. 129.

¹⁸ *Ibidem*, p. 205.

¹⁹ *Ibidem*, p. 131.

acesta dacă trage focuri cu pușca în casă crede că l-au omorât și cu modul acesta scapă persoana de chinurile pentru totdeauna²⁰.”

Din județul Tulcea, ne oprim la o singură localitate, Turcoaia²¹, a cărei fondare și evoluție demografică este singulară în peisajul dobrogean. Una dintre sursele documentare de referință ale provinciei dintre Dunăre și Mare, „Mocanii în Dobrogea” sub semnătura lui Dumitru Șandru menționează începuturile satului cu vreo 140-150 de ani în urmă, așa cum își aduc aminte cei mai în vârstă locuitori. Atunci, satul era situat undeva în Balta Brăilei, dar inundațiile i-au alungat pe oameni și de aceea s-au mutat în altă parte, respectiv la Turcoaia. Învățătorul Nic. Șandru, citat în carte, mai spune că locuitorii veneau din județul Brăila, apoi au venit și oameni de la munte cu oile, transilvănenii. „Cu timpul au venit Români din toată părțile: Muntenia, Moldova, Basarabia etc și chiar străini²², atrași de cariera de piatră de aici.²³”

Sunt reprezentate toate provinciile istorice românești. La întrebarea 152, „Ce poveste poporul despre Iele sau Dânsel și despre Iezme sau cum le mai numesc?”²⁴, răspunsul vizează unul dintre înțelesurile cuvintelor „zâne” și „iele”, așa cum circulau aceste pe teritoriul Dobrogei. „Elile sunt niște femei foarte frumoase în joile de după Paști și fac danțul lor, cine lucrează atunci elile lu eau, adică ‘i eau mintea. Oamenii ce cânta bine fie din gură sau din instrument mai curând sau mai târziu, elile se amorizează de cântatul lui și ‘l eau. Unu mocanu cânta bine din fluer, elile ‘lu aduc să le cânte pe urmă saturate de joc ‘ieau mintea și se zice că de acolo vine vorba ‘i luat de iele.²⁵”

La întrebarea 170, „Ce alți sfinți sunt mai socotiți de către popor și pentru ce anume sunt mai socotiți?”²⁶, răspunsul este detaliat și pare contaminat de obiceiurile de vindecare ale bulgarilor din Turcoaia. Influența există și la nivel lingvistic²⁷: „Afară de sărbătorile poruncite de biserică a le păzi, locuitorii și cu deosebire femeile mai au și alte zile de sărbătoare, ele poate să fie în număr de 2, 4, 6 și chiar 8 pe an. Se numesc „chilihi”. Aceste sărbători familiale au prin moștenire și poate să le consacre orice zile ar voi, însă nu are putere a le împuțina. În aceste zile femeia cu copilele sale nu fac absolute nicio treabă’n casă, nu mătură, nu spală, nuse peaptănă, căci în caz contrar li se întâmplă ce-

²⁰ *Ibidem*, p. 209.

²¹ Învățător Iuliu I. Pleșnilă. Școala fusese înființată de Nifon Bălășescu, unul dintre distinși cărțurari dobrogeni. A fondat școli românești la Niculițel, Hârșova, Groapa Ciobanului, Dăeni, Ostrov, Topalu, Măcin, Greci, Satu – Nou, Turcoaia, Jijila, Peceneaga, Azaclău, Pisica, Garvăn, Văcăreni, Luncavița, Rachelu.

²² Este cunoscut faptul că la Turcoaia s-a stabilit o importantă colonie de italieni care au lucrat la cariera de piatră.

²³ Dumitru Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 193-194.

²⁴ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit.*, p. 130.

²⁵ *Ibidem*, p. 443.

²⁶ *Ibidem*, p. 131.

²⁷ Aprecieri formulate de Liliana Lazia în *Ibidem*, p. 506.

va rău. E un obicei foarte curios în sâmbăta floriilor²⁸ sau sâmbăta lui Lazăr. De dimineața 3 fete mici (8 sau 9 ani) una cu numile de „mireasa” îmbrăcată ca miresile și cu larizul tras pe ochi; alta numită generică și a tria porta numele de cântăreață. Intră în casă de la ușă mireasa și generică (mirile) ținând capețile unei batiste executându niște salturi la cântecul cântăreții: Eana Eana Stoeana/Cine joacă lăzărelulu?/Tot Eana Eana Stoeana?Am un uncheș cu juantra verde?Și mii frică că loi perde?Căci lam mai perdut odată/Și lam cătat țara toată/Și lam găsit la țigani/Tocmai, tocmai 'ntre Focșani/Ș-o salbă de 9 lei/Făcută cu cercei de ghiocci. Dupe terminare aștepta răsplata²⁹.”

Teritoriul dobrogean furnizează suficiente motive de a considera că întâlnirea tradițiilor, a obiceiurilor și a modului de viață specific și altor provincii istorice românești, are forța de a crea un model care se va impune treptat ca fiind cel al spațiului dintre Dunăre și Mare.

Savantul Nicolae Densușianu provenea dintr-o familie în care, tatăl său, preot greco-catolic, avea preocupări de culegere de folclor, astfel că în colecțiile Bibliotecii Județene „I.G. Bibicescu” Mehedinți, se regăsește un manuscris în chirilice cu titlul „Colecțiune de cântece a preabunului și neuitatului meu părinte Bizanțiu Densușianu de Măceu, scrisă încă pe când se afla teolog la Blașiu” (1821). În mod evident, titlul manuscrisului fusese atribuit de fiul său, care omagia, în acest fel, efortul lui Bizanțiu (Vizanțiu) Pop de a aduce la cunoștința publicului creațiile folclorice ale zonei din care provenea. Nu la fel avea să procedeze și Nicolae Densușianu, care considera important să își asume, în perioada 1887-1897, un proiect de o mare anvergură, dând la iveală „Documente privitoare la istoria românilor; culese de Eudoxiu de Hurmuzaki; culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu”. A reușit să publice șase volume, după ce consultase mai mult de 6000 de pagini în limbile: greacă, latină, franceză, germană, italiană sau maghiară.

„Cestionaru despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români”. Partea I. Epoca până la a. 600 d. Hr., apărut la Lito-Tipografia „Carol Göbl”, în 1893 și „Cestionaru despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români”. Partea a II-a. Epoca până la a. 600 d. Hr., publicat la Iași, la Tipografia Națională, în 1895, reprezintă două componente ale unui proiect la fel de important, de o anvergură excepțională, precum cel al Documentelor privitoare la istoria românilor, întrucât voia să recompună, din întrebări și răspunsuri, un trecut foarte îndepărtat, la care desigur, generația contemporană cu Nicolae Densușianu nu mai putea avea acces, prin transmiterea orală a unor informații cu caracter istoric. Intenția nu i s-a realizat în totalitate, dar materialul cules prin intermediul „Chestionarelor” este și în prezent o excepțională sursă de informații și date pentru cercetările lingvistice, folclorice, etnografice, antropologice ale sfârșitului de secol al XIX-lea, cu trimitere la perioadele anterioare.

²⁸ Ortografie originală cu minuscule, în loc de majuscule.

²⁹ Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *op. cit.*, p. 444.

În privința Dobrogei, se înregistrează o noutate, întrucât publicarea de către Gheorghe Dumitrașcu a acestor chestionare, după acela al lui Hașdeu, este o inițiativă singulară până în acest moment, în spațiul românesc. Cu siguranță, avem în vedere lucrarea semnată de Adrian Fochi, „Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la Chestionarele lui Nicolae Densușianu”, apărută la Editura „Minerva”, în anul 1976, care își concentrează atenția pe motivele folclorice care au circulat în întreg spațiul românesc. Există în acest volum și elemente comparatistice cu referire la localitățile care au furnizat răspunsuri la chestionarele aplicate de către cei doi cărturari români.

Iată cum apreciază Gheorghe Dumitrașcu abordarea de către Nicolae Densușianu a proiectelor sale de lucrări monumentale: *„Pentru Nicolae Densușianu Tradițiile istorice sunt arhivele naționale ale poporului român și pe baza lor se va putea studia cum a fost cu mii de ani mai înainte pământul strămoșesc al românilor care este tulpina sa etnică principală din vechile popoare italice și care sunt în general evenimentele istoriei sale înainte de a păși pe pământul Daciei.”*

Ca și în cazul Hașdeu, rezultatele întoarse ca răspunsuri la chestionar depășesc, cel puțin prin volum, așteptările. Dar, spunem noi, aceste răspunsuri au asupra lui Nicolae Densușianu efect narcotic, el nu se mai mulțumește să trateze doar perioada de după 1275, ci coboară cu mii de ani înainte, sperând că mai ales lumina acestor răspunsuri va pătrunde spre profunzimile istoriei pământului nostru. De aici vine eroarea lui. Fundamentală, într-un anume fel, privind mai ales *Dacia preistorică*.

[...]

E cazul să revenim și să spunem că Nicolae Densușianu nu s-a mulțumit să primească răspunsuri dar și-a impus în vara anului 1900 o excursie științifică, *controlând*³⁰ exactitatea răspunsurilor primite la chestionarul istoric.³¹ Trimiterea chestionarelor către localitățile dobrogene a implicat și în acest caz învățătorii, prin intermediul revizorilor școlari. Nicolae Densușianu impune o condiție pe care învățătorii fac toate eforturile să o respecte: să primească răspunsuri de la cei mai bătrâni locuitori ai satelor, care nu știu carte. În felul acesta, Densușianu consideră că răspunsurile nu vor fi influențate de legend, culte, date istorice, evenimente istorice consemnate în cărți etc și va exista o sinceritate absolută a relatărilor.

„Harta” localităților respondente include o parte dintre cele deja cunoscute de la Chestionarul trimis de B. P. Hașdeu, dar și multe altele pentru care nu savantul nu primise date în anii 1883, 1885.

³⁰Este vorba despre lucrarea *Vechi cântece și tradiții populare: Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric” (1893-1897)*, Editura „Minerva”, București, 1975.

³¹Gheorghe Dumitrașcu, Corina-Mihaela Apostoleanu, *Spațiul rural dobrogean la sfârșit de secol al XIX-lea. Chestionarele Densușianu*, Editura „Celebris”, Constanța, 2022, p. 358.

Reținem de pe linia Dunării, răspunsuri de la Beilic (azi Viile), menționat ca având un număr important de familii românești. Învățătorul Diriginte N. Andriescu a datat cu acribie cele două părți ale „Chestionarului”, respectiv, respective Partea I la 10 iulie 1893 și Partea a II-a la 19 martie 1896. Îi răspund la întrebări Iancu Ciocan, în etate de 90 de ani, Oprea Maceac, de 95 de ani și Ghiorghe Sivrin, care declară vârsta de 100 de ani, „toți plugari”, ceea ce respect într-un tot cerința lui Nicolae Densușianu. N. Andriescu mai spune și că nu a deviat în niciun fel sensul informațiilor preluate. Trebuie menționat că avea experiența „Chestionarului Hașdeu”³² și era unul dintre învățătorii „reușiți” la examenul de avansare. V. Helgiu, al cărui volum de referință dedicat învățământului dobrogean cuprinde majoritatea numelor învățătorilor din această perioadă, menționează că: „Ei s-au încadrat însă și au știut să prindă culoarea locală a subtilității limbii românești, ceea ce a fost mai caracteristic și de bun simț, pentru ca răspunsurile lor să fost demne de trecut în marea Operă Națională Aetimologicum Magnum”³³.

Răspunsurile arată că principala ocupație a locuitorilor satului era agricultura, urmată de „prăsierea cailor”, despre care știm că avea o largă răspândire în provincia dintre Dunăre și creșterea viermilor de mătase, cu toate că „se află spre părăsire”.

Beilic este în ambele contexte, „Chestionarul Hașdeu” și „Chestionarele Densușianu” una dintre localitățile cu mare potențial documentar și informațional pentru evoluția satelor dobrogene.

Satul Balabancea (azi în comuna Hamcearca, județul Tulcea) își are rădăcinile istorice pe la mijlocul secolului al XVI-lea³⁴. Nicolae Densușianu primește răspunsuri de la învățătorul I.L. Pușcariu, al cărui nume are sonoritate transilvăneană. Se numără printre respondenții care separă cele două chestionare, și datează materialul la 26 martie 1894. primirea celor două materiale.

Din punct de vedere etnografic, la întrebarea nr 8 din Partea I, „Se află cum-va pe la țărani de acolo case de lemn construite pe stâlpi înalți, având locu liberu dedesuptu casei, cum este de exemplu la coșare? Ori dacă se găsesc prin locurile băltoase de acolo stâlpi sau pociumbi de lemn pe cari să fi fost odată case?”³⁵, primește răspunsul că locuințe de acest fel există la

³² Școala de la Beilic se deschisese în anul școlar 1880-1881. Învățătorul N. Andriescu era absolvent al Școlii Normale de la Galați și își desfășurase activitatea în mai multe localități din Dobrogea.

³³ Vasile Helgiu, *Scoala românească dobrogeană dela înființare până la 1938*, Institutul De Arte Grafice „Albania”, București, 1938, p. 79.

³⁴ Conform unor surse, *Un ostrov al Dunării, pe lângă Topalu*, la Tudor Mateescu, „Documente privind istoria Dobrogei”, 1975, p. 307.

³⁵ Nicolae Densușianu, *Cestionaru despre tradițiunile istorice și antichitățile din țerile locuite de români. Partea I. Epoca de până la a. 600 d. Chr.*, Tipografia Carol Göbl, 1893, p. 13.

Aiorman (azi Dorobanțu), comuna Ciumpunar (Fântâna Oilor), „fără ca locul să fie băltos”.

Din Partea a II-a a „Chestionarului”, se reține că în această localitate, cea mai importantă sărbătoare creștină este Paștele, care „se ține cu veselie”. Focurile de Paște din curțile oamenilor „ca un fel de iluminatie de bucurie că a înviat Christos”. Respondenții completează descrierea obiceiului cu elemente religioase, spunând că la „focurile din curtea lui Pilat la care Petru s-a lepădat de Christos înainte de cântatul cocoșilor.”

Există și alte sărbători de peste an, a căror semnificație include elemente creștine, dar și din substratul pre-creștin și acestea sunt: 9 martie, Mucenicii, 25 martie, „Blagoveșteniele”. Întrebarea nr 48, „Ce crede poporul despre Joi-Mare și Joi-Mărica? Și unde locuiesc aceste ființe?³⁶”, aflăm că Joimărița nu are puterea de a aprinde cânepa acelor femei care nu au tors-o până în joia Paștelui. Joimărița, ființă imaginară, are rolul de a supraveghea hărnicia nevestelor tinere și a fetelor care trebuie să răspundă la întrebări legate de activitățile din timpul iernii. În cazul în care nu și-au dovedit sânguința, vor fi pedepsite. Răspunsul include trimiteri la obiceiuri și cutume din satele de pe întreg teritoriul românesc, continuate sau „aduse” odată cu populația colonizată. Răspunsurile de la Balabancea indică faptul că cele „30 de familii române”, din satul fondat de turci, care poartă o denumire posibil cumană, aveau o prezență stabilă, duceau o viață comunitară unde obiceiurile și credințele păstrau semnificațiile străvechi, comune în spațiul românesc.

Cele două localități dobrogene la care am făcut referință, în legătură cu „Chestionarele Densușianu” reprezintă două modele de viațuire, cu populație majoritar românească (Beilic), sau, dimpotrivă, cu populație românească trăind într-un sat fondat de un alt grup etnic, dar care, din punct de vedere al conservării identității, se prezintă similar. Este necesară mențiunea că, influențele reciproce se manifestă în toate localitățile dobrogene, la toate nivelele vieții sociale, și în acest fel, re-modelarea identitară devine implicită. Oamenii își păstrează în mod firesc obiceiurile, dar acestora li se adaugă treptat noi forme de manifestare lingvistică, etnografică, religioasă, pe care le asimilează în noile structuri identitare.

³⁶ *Ibidem*, p. 12.

**MODELING AND RE-MODELING OF THE ROMANIANS IDENTITY
FROM DOBRUDJA AT THE END OF THE 19th CENTURY.
ARGUMENTS FROM THE ANSWERS TO "HAȘDEU
QUESTIONNAIRE" AND "DENSUȘIANU QUESTIONNAIRES"**

Abstract: At the end of the 19th century, Dobruja appears like a conglomerate of ethnic groups, belief systems and life habits. Dobrujan Romanians, either we speak about those who had lived for centuries in this area, or about the colonists coming from all historical provinces, create specific demographic structures emphasized by 'Hașdeu Survey', between 1884 and 1885, and, after ten years, by 'Densușianu Surveys', in 1893 and 1897. Fundamentally, both B. P. Hașdeu and Nicolae Densușianu were preoccupied to highlight the linguistic, folklore, ethnographical and cultural elements, specific to each historical provinces, this time, speaking about Dobruja, with an effort to identify the age of oral circulation in the Romanian territories of myths and legends to attest the beginning of the history of the nation.

Keywords: Dobruja, ethnic community, survey, folklore, ethnography.